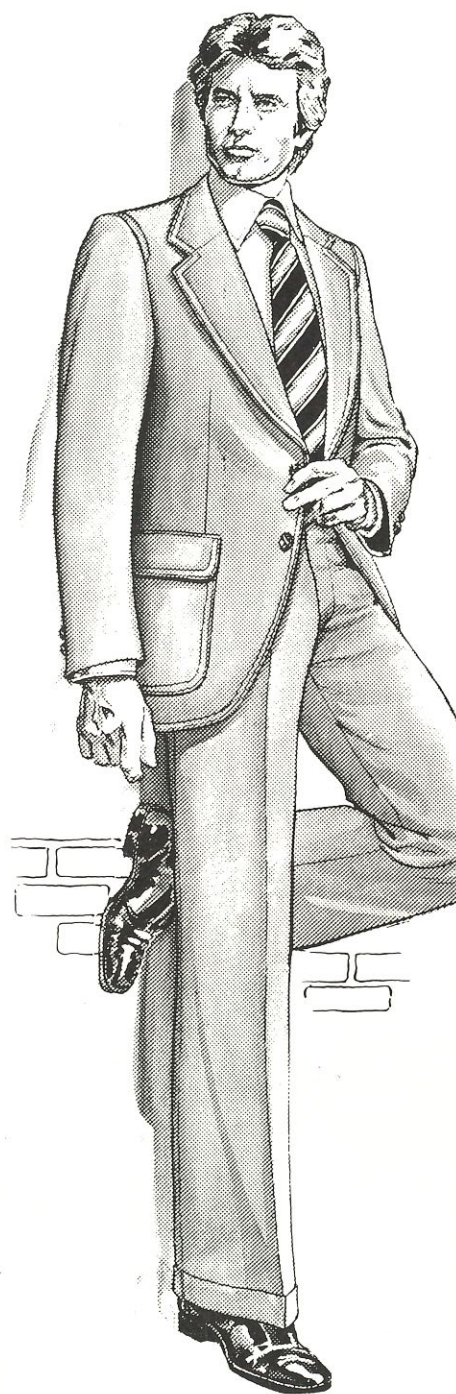

wilson & glenny

Als je alleen met het allerbeste genoegen neemt, dan houdt de keuze van een kostuum eigenlijk op bij Wilson & Glenny. Zuivere, dichtgeweven wol van Schotse kwaliteit.

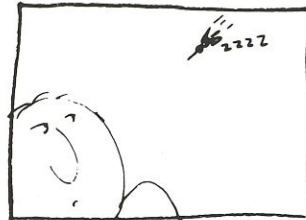
Kleine details als een ondergeschoven mouw, waardoor de schouder een subliem accent krijgt. Zo'n kostuum heeft een perfectie die ook na jaren nog zichtbaar is. Die sfeer van perfectie treft u overigens al aan als u onze zaak binnenkomt. U krijgt persoonlijke service. U heeft ruime keuze in hoge kwaliteit. En u mag altijd rekenen op een objectief, vakkundig advies. Dat schept een band.

Hehenkamp

Langestraat 40-46 Amersfoort

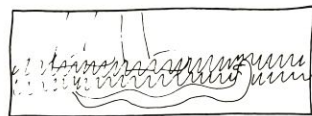
De AGO verzekert tegen:

Aalmoezen
aanstekelijke griep-
patiënten

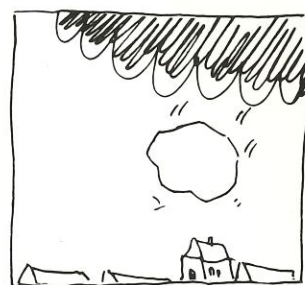
**aanvallende malaria-
muskieten**

aanvallende reebokken
aanvaringen
aanzwellende storm
aardigheidjes van
practical jokers
abusievelijk links
afslaande legertrucs
abuizen
achteromkijkende stuurlui
achteruitrijdende
tractoren

addertjes (onder 't gras)
afbrekende bruggehoofden
afdankertjes
afdrijvende waarde-
papieren
aftandse asfaltweggetjes
alligators
almaar moeten vragen
andere auto's
andere schepen
andermans onkunde
armoe op de oude dag
averij

Bacillen en bacteriën
bakfietsen met
ondeugdelijke remmen
bedorven viskoekjes
beginnelingen op de weg
Bello de hond van de
buren
beren
besmette appeltjes
beten van de brilslang
betuttelen
bijtende bouwiers
bijziende discuswerpers
blunderen
Boris Boef
boterzachte bermen
brand

**buitengewoon grote
hagelstenen**

Cacteeën op stoelzittingen
catastrofaal manoeuvreren
met glaswerk
chauvinistische supporters
chirurgische ingrepen
colonnes rode mieren
cypse katten op
vierbaanswegen

**Dankbare sint-bernards-
honden**
debuterende behangers
demarrerende fietsen-
dieven
derderangs klusjesmensen
desastreus optredende
zeeëgels

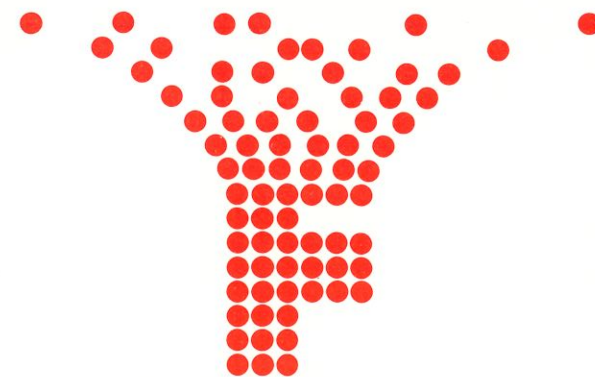

De Zware Jongens
dichtklappende deuren
diepe ravijnen
diepe armoede
dinges
doelbewuste everzwijnen
domme dingen
doorgaand verkeer
door rood licht lopen
van je hond
driedubbel overgehaalde
kwajongensstreken

(Voor de volledige lijst
verwijzen wij u naar uw
assurantie-adviseur.)

ago
verzekeringen

De AGO verzekert alles (en nog wat).

Tijdschrift voor verleden en heden
van Oost Utrecht.
Tevens officieel orgaan van
de Stichting Museum Flehite en
de Oudheidkundige Vereniging Flehite.
9e jaargang nr. 4, december 1977

Flehite

FLEHITE proficiat..

En dat mét en door Flehite het museum mag gedyen, tot vreugde van allen die eigen stad en land een warm hart toe-dragen. En dat meer en meer mensen de rijkdom mogen ontdekken van ons oud cultuurgood.

Intussen gaan wij van Beco Projekten nijver door met het inrichten van kantoren en scholen, direktiekamers en konferentiezalen, van banken en tehuisen, en desgewenst van musea.

Bel voor een programmapresentatie in Hoevelaken

De permanente expositie van 10.000 m² overtuigt u van de brede mogelijkheden van Beco Projekten. Uiteraard komen wij ook graag met uitvoerige informatie bij u.

Bel in elk geval om een dokumentatiemap, de sleutel tot solide zekerheid in projecten-inrichting.

BEKO
projekten

Hoevelaken - Hogebrinkerweg 4
Tel. 03495-5224

De Kamerbeek Groep

Gespecialiseerde bedrijven op het gebied van onroerende goederen, verzekeringen, sparen, beleggingen, financieringen en pensioenadviezen. Ons Amersfoorts advieshuis vindt u aan de Bergstraat 9-11. Vakmensen geven u daar, door harmonieus samenspel, een optimaal advies. Voor u een hele zorg minder. Kunt u met een gerust hart naar Flehite gaan. Misschien zien we elkaar nog...

Flehite

Inhoud:

Belangrijke aanwinsten	3
<i>W. J. van Hoorn en A. J. van Kooij</i> Een tabaksschuur bij 't Spul'	4
Nieuws uit het museum	8
Lezingen	8
<i>C. v. d. Braber</i> De reconstructie van de stadsmuur langs Achter de Kamp	10
<i>R. M. Kemperink</i> Genealogie van Karel V	14
Kroniek	16

Redactie:

drs. B. G. J. Elias, *hoofdredacteur*
C. Broekhuijsen, dr. J. A. Brongers,
dr. W. J. de Boone, dr. J. Hovy,
drs. R. M. Kemperink, drs. W. J. van Tent
en ir. P. Wassink

Redactieadres, abonnementen, advertenties:
Museum Flehite, Breestraat 82, Amersfoort.
Telefoon: 033-19987.
Flehite verschijnt elk kwartaal.

Abonnementen:

Leden Oudheidk. Vereniging Flehite: gratis.
Abonnementen: f 20,-;
instellingen: f 30,- per jaar.
Gironr. 437683 t.n.v. administrateur Flehite, Amersfoort.

Museum Flehite:

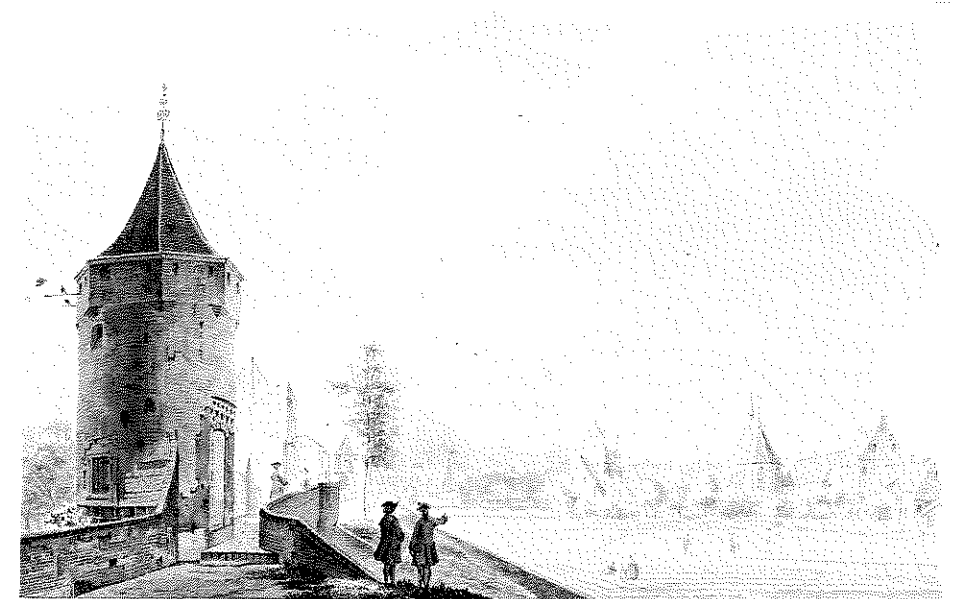
Westsingel 50, Amersfoort.
Telefoon: 033-19987.
Geopend 10-17 uur.
Zondag 14-17 uur. Maandag gesloten.

Oudheidkundige Vereniging Flehite:

Secretaris: drs. W. J. van Tent,
Constantijngaarde 4, Hoevelaken.
Lidmaatschap: f 32,50.

Belangrijke aanwinsten

Op de veiling van Christies te Laren konden door het museum twee tekeningen van Paul van Liender (1731-97) worden aangekocht. Ze stellen de Koppelpoort en Monnikendam voor. Van Liender vervaardigde ze in 1758. Later werden er etsen naar gemaakt voor het bekende werk van A. van Bommel over de geschiedenis van Amersfoort. Het museum bezat reeds een ander origineel — een tekening van de Doelen (Observantenklooster) — uit deze serie. Ook de etsplaten bevinden zich in de collectie van Flehite. Er is hier dus sprake van een uiterst belangrijke aanvulling van de verzameling.

Een tabaksschuur bij 't Spul', restant van een rijk verleden.

W. J. van Hoorn en A. J. van Kooij

Enigszins verscholen tussen de nieuwbouw in de wijk Groenhout Zuid te Leusden staat bij de voormalige boerderij 't Spul' (ook wel 't Spel genaamd) een vrij forse tabaksschuur. Over het als monument in stand houden van deze tabaksschuur en het indien enigszins mogelijk te laten voortbestaan van 't Spul zijn de laatste tijd de nodige discussies gevoerd, met als gevolg dat het geheel nog al in de belangstelling is gekomen. Dit is de aanleiding geworden tot het schrijven van dit artikel. Het zal nl. waarschijnlijk niet iedereen bekend zijn dat wij hier te maken hebben met het weinige dat nog resteert van een eertijds uitgestrekt bezit genaamd 'de Busaert', gelegen in het toenmalige Hamersveld.¹⁾ Een eerste vermelding van het goed komt voor in een pachtbrief gedateerd 1436, aanwezig in de charters van het Kapittel van Oudmunster (St. Salvator), thans berustend in het Rijksarchief te Utrecht. Over welk stuk grond deze verpachting handelt is momenteel nog niet geheel duidelijk, maar wel blijkt hieruit dat dit deel tot de zeer vroeg ontgonnen gebieden van Hamersveld gerekend moet worden. Meer duidelijkheid over het bezit krijgen wij eigenlijk pas op grond van een stuk uit 1664. Dit is een wel zeer uniek document, namelijk een met de pen getekende kaart van de bezittingen van het Kapittel van Oudmunster (voor de helft toebehorend aan de Thesaurie van Oudmunster²⁾). De tekenaar is de als zeer bekwaam bekend zijnde landmeter Dirck van Groenouw. Deze kaart bevindt zich in het archief van het Kapittel van Oudmunster (R.A.U. -inv. nr. 1407). Uit deze tekening blijkt dat het goed 'de Busaert' zich toen aan beide zijden van de Hamersveldseweg uitstreekte van de Grift tot aan de Moorsterbeek en ongeveer 51 morgen groot was. Met nog enkele kleine nabij gelegen stukken grond aan de oostzijde van de Hamersveldseweg was het totale bezit van Oudmunster volgens deze kaart 56 morgen en 434 roeden. De boerenhoeve stond aan de westzijde van de Hamersveldseweg ten noorden van een dwarswegje (thans Landweg). De kleine bocht in dit wegje zoals op de kaart aangegeven, is op de laatste topografische kaart nog te zien. De oorspronkelijke boerderij is verdwenen, de woning die er thans staat (Hamersveldseweg nr. 86), is ± 15 jaar geleden iets terzijde ervan gebouwd. Volgens de beschrijving bij de kaart bestond het grootste deel van de

Tabaksschuur 't Spul' te Leusden.

gronden uit bouwland. Verder was het weiland, driesland (braakliggende grond) en bos, terwijl ook enkele stukjes grond als moestuinen waren ingericht. Deze situatie moet ruim een eeuw vrijwel onveranderd zijn gebleven, want doen wij een flinke stap in de tijd, dan zien wij eerst in 1777 zich een nieuwe ontwikkeling voordoen. Dit blijkt uit de stukken in het archief van Oudmunster in het R.A.U.-inv.nr. 1405 en 1406. In dat jaar besluit de thesaurier van de kerk, Isacq Gerard van Wachendorff, een poging te ondernemen om zijn deel van het goed (dus het 'gebenificeerde' deel) te verkopen. De revenuen blijken nog maar zeer gering te zijn en er schijnen zich lieden gemeld te hebben die het bezit wel willen kopen. Bovendien loopt met Kerstmis 1777 de huurovereenkomst met de gebruiker der gronden af zodat het moment gunstig lijkt om een goede prijs voor het bezit te krijgen. Verkoop mag echter slechts plaatsvinden na verkregen toestemming van de Stadhouder als collator der thesaurie. De thesaurier, die duidelijk de initiatiefnemer is, stelt een request op aan Prins Willem V, waarin hij tevens het voorstel vervat om de verkoop van de Biesart als één geheel te doen

plaatsvinden, dus samen met het Kapittel, dat nog recht heeft op de andere helft van het bezit. Hij laat doorschemeren dat het goed dan veel meer zal opbrengen dan wanneer het in 2 delen zou worden verkocht. Het request luidt letterlijk:

'Aan zijne Doorlugtige Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau, Erfstadhouder der Vereenigde Nederlanden &, &, &, Geeft oodmoedelijk te kennen Isacq Gerard van Wachendorff Thesaurier der Kerke van Oudmunster te Utrecht, Dat aan gemelte Thesaurie is behorende de Eene helft van zeeker stuk Goed, genaamt den Biesart, leggende onder Leusden op Hamersvelt waarvan de andere helft aan 't Capittul van Oudmunster is competeerende, dat van 't gemelde stuk goed zedert lange jaaren zoo weinig is overgeschoten dat den Suppliant voor zijn helft daarvan niet boven de 27 a 28 Gulden Jaarlijks heeft overgehouden, en nadien de huur met Corsmis Eerstkomende staat te Expireeren, en reeds verscheijden zig opdoen om 't gemelde stuk goed te koopen, biedende daarvoor thans alsoo veel, dat den suppliant van de helft der kooppenningen, in 's Lands obligatien beleggende, bijna eens

zoo veel zoude kunnen trekken, als hij jaarlijks heeft genoten, reeden waarom 't genoemde Capittul enige Heeren uit den haaren heeft gecommitteerd om dat stuk goed eens naauwkeurig te gaan Examineeren en deselven van haar bevinding raport gedaan hebbende, heeft het Capittul geoordeeld het voordeelgste voor haar te weezen, van deese duurte der Landerijen te profiteeren, en 't zelve voor haar aandeel publicq te doen verkoopen, als zig verseekert houdende, van de helft der kooppenningen tegen 2½ Percent jaarlijks important meerder te zullen genieten als de revenuen van de helft van 't gemelde stuk goed nu en een zeer lange reeks van jaaren, jaarlijks hebben gerandeert, en nadien den suppliant ook zeer gaarn van dat voordeel zoo voor hem als ten besten van de Thesaurie zoude profiteeren, en dus het meergemelde stuk goed, met het Capittul gesamentlijk geheel publicq verkoopen, wanneer vertrouwd word, dat het veel meer zal afbrengen, als dat den Een of ander sijn helft apart verkoopt, dog alsoo den suppliant zulks niet en vermag te doen zonder permissie van U Doorlugtige Hoogheid zoo keerd den suppliant zig tot U Doorlugtige Hoogheid, zeer oodmoedelijk versoeckende dat U Doorlugtige Hoogheid hem gelieve te permitteeren, om 't gemelde stuk goed den Biesart op Hamersveld onder Leusden met het Capittul gesamentlijk publicq te mogen verkoopen, sijn helft van de kooppenningen in obligatien op de Provincie van Utrecht te beleggen, die door den secretaris van 't Capittul van Oudmunster te doen brandmerken, en in de Archiven des capittuls bij de andere obligatien aan de Thesaurie behorende te doen bewaaren. 't welk doende &, I:G:Van Wachendorff'

De prins antwoordt op 6 augustus dat hij akkoord gaat. Men was kennelijk zuinig met papier want het antwoord is geschreven in de (gelukkig breed genoeg zijnde) marge van het verzoekschrift. Hoewel de thesaurier in zijn request het voorstelt alsof het kapittel zijn voorstel steunt, ja zelfs van haar kant de eerste stappen deed, is hij ietwat voorbarig geweest. Hij moet nu het kapittel nog schriftelijk bereid vinden om de voorgestelde publieke verkoop te laten plaatsvinden. Hij richt zich hiertoe tot de Deken van het kapittel in een brief luidende:

'Geeft zeer reventelijk te kennen Isacq Gerard van Wachendorff thesaurier der kerke van Oudmunster dat aan dezelve thesaurie is toebehorende de eene helft van seker stuk goed genaamd den Biesart leggende onder Leusden op Hamersvelt, waarvan de wederhelft aan UEd: Eerw: Capittul is competeerende, dat de huur van 't selve goed met Corsmis eerstkomende staat te expireeren en tot hier wijngig daar van is over geschoten alwaromme de suppliant wel genegen zoude zijn sijn helft met de helft UEd: Eerw: Capittul competeerende te samen publiccq te verkoopen waartoe ook bereids permissie van Sijne Doorlugtige Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassau Erfstadhouder & & heeft geobtimeert blijkens de appontemente op de Requeste dezen annex edog vermids zulx ook niet kan geschieden zonder de permissie en approbatie van UEd: Eerw: zo keerd suppliant zig bij deze tot UEd: Eerw: oodmoedelijk versoeckende dat UEd: Eerw: ook aan den suppliant gelieve te permitteeren om sijn helft van 't bovengem: stuk goed genaamt den Biesard gesamentlijk met de helft aan UEd: Eerw: capittul competeerende publiccq te verkopen, mits dat de cooppenn: ten behoeven van de thesaurie van Oudmunster daar van provenierende door UEd: Eerw: capittul zullen worden ontvangen en besteed tot aankoop van obligatien ten lasten van de Provincie van Utrecht, en dat die obligatien ter secretarij van UEd: Eerw: zullen blijven berusten, en de renten daar van aan hem suppliant als thesaurier jaarlijcx worden uitgekeerd. 't Welk doende & I:G:Van Wachendorff'

Het Kapittel stemt met het voorstel in, waarna men de condities en voorwaarden voor de publieke verkoop laat opmaken door notaris Nicolaas van Overmeer te Utrecht. Uit dit uitvoerige document blijkt dat de verkoop zal plaatsvinden op maandag 17 november 1777 in 'de herberg aan de Swarte Steeg op Hamersfeld onder den geregte van Leusden'

Nog enkele opmerkelijke passages uit de acte:

'De koper van de hofsteede zal aan de tegenswoordige Bruijker Teunis Janse van Ginkel (boven zijn koop en Randsoenpenn:) moeten betaalen de somma van twee honderd gulden, voor de melioratien aan 't getimmerte op de Hofstede gedurende zijn huurjaaren gedaan, en 't hout dat thans hakbaar zoude zijn.'

'De kopers zullen de landen kunnen aanvaarden met 1e January 1778 en de huijssinge met 1e May daar aan volgende. De kooppenningen moeten worden betaald in grof zilver geld, of goude Rijders, zonder heele halve of quart Rijksdaalders off Schellingen.'

Hieruit blijkt dus dat pachter is Teunis Janse van Ginkel die ook de boerderij bewoont. Het land moet vrijgegeven worden op 1 januari en de hofstede zelf op 1 mei 1778. Van Ginkel krijgt wel een kleine vergoeding voor de verbeteringen die hij de laatste jaren heeft aangebracht. Ook blijkt men kennelijk geen vertrouwen te hebben in alle muntsoorten, gezien de nadrukkelijke bepaling over de betaling. Elders staat:

'Na de betaling van de totale coopenningen zullen de Heeren verkopers ten behoeve van de koopers behoorlijk transport en opdracht van 't verkogte daar en zulx behoort met renuntiatie van alle regten en geregtigheden de Heeren verkopers daar aan competeerende, met belofte van vrijding en waaring als Erfcoopregt en in den landen van Utrecht gebruikelijk is, zonder overlevering der oude brieven en bescheiden daar van roerende, als zijnde door de oudheid destijds niet zeer voorhanden. Tot het doen van welk transport als dan de Heeren verkopers bij deze verklaaren te constitueren en magtig te maaken Jsbrand van Engelen Bode van den Geregte van Leusden cum suis, zulx met belofte van ratificatie en approbatie onder verband als naar regten.'

Uit deze clausules blijkt dat men niet meer alle documenten betreffende het goed kan overdragen aan de nieuwe eigenaren, daar deze stukken niet meer volledig zijn als gevolg van de ouderdom. Ook blijkt wie de bode van het gerecht is en tevens dat het transport nog plaats vindt bij het gerecht. De verkoop betreft 3 stukken grond nl.:

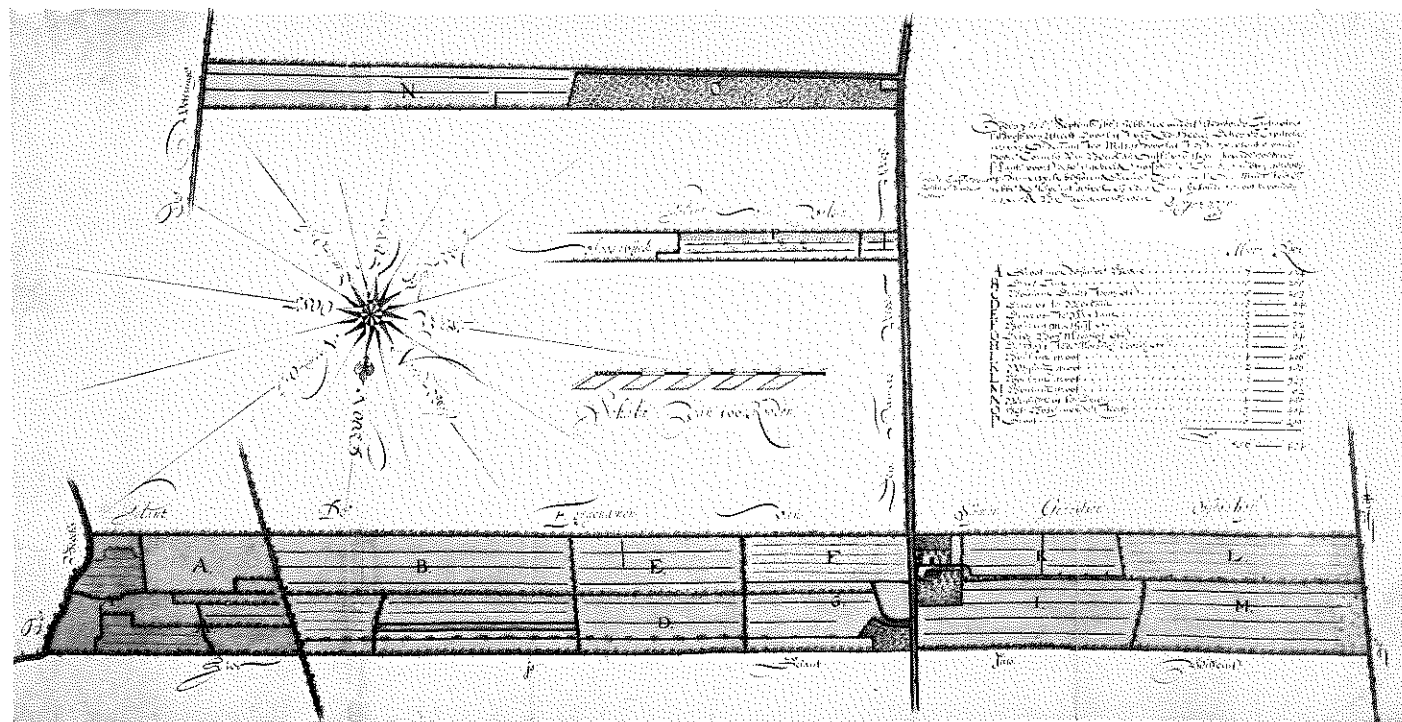
'Eerstelijk een hofsteede met zijn huijs:, berge, schuur, schapehok en verder getimmerte, mitsgaders aanhorige landen met sijne bepoting en beplanting daar op staande te samen groot 51 mergen zo weij, bouw, dries als boschland, edog so groot en klein 't zelve op hamersfeld onder den gregten van Leusden gelegen legt beginnende van de grift tot even over de Linie alwaar aan de zijdzijde de Heer P. J. Visscher en de Heer Willem Hendrikse en aan de Noordzijde Aalbert Janse en Jan Stofbergen naast geland zijn, of wie alomme bevonden worden met regt daar naast gelegen te wezen, jegenswoordig in huure gebruikt bij Teunis Janse van Ginkel, verongeldende in eem en oudschildgeld tegens 26½ oudschild, in 't reeel en personeel tegens 16½ mergen en 't slapersdijkgeld tegens 47 mergen, en in de buurlasten tegen 49 mergen, en op last van 200 gl. aan den boer hier voren bedongen'. 'Item nog een half mergen land zo groot en klein 't zelve gelegen legt in drie vakken aan de Hamersfeldse weg... enz....'

'Item nog omtrent agt mergen 493 roeden zo bouw dries als boschland met zijn bepoting en beplanting daar op staande, edog zo groot en klein 't zelve gelegen is mede onder den gregten van Leusden op hamersfeld strekkende van de hamersfeldseweg tot aan de alandse wetering... enz....'

Een uitvoerige beschrijving van de ligging van de gronden met de belendingen was noodzakelijk, daar immers het kadaster nog niet bestond. Hoe de belendingen waren zal hieronder nog nader worden uiteengezet. Het blijkt dat de aanleg van een verdedigingslinie (de waterlinie) inmiddels heeft plaatsgehad. Tevens wordt een inzicht gegeven hoe ingewikkeld het belastingstelsel was. Het Eem- en Oudschildgeld was een grondbelasting, 't reeel en personeel is een belasting die terug te voeren is op het oudere 'morgengeld', slapersdijk was een bijdrage in de kosten van dijkonderhoud, de buurlanden was een plaatselijk directe belasting waarvan de opbrengst voor velerlei doeleinden

gebruikt werd zoals het salaris van de schout, secretaris en bode, kosten van aanleg en onderhoud van bruggen en wegen enz. De hiergenoemde belastingen kwamen ten laste van de grondeigenaar. Daarnaast bestonden er nog tal van andere belastingen en lasten zoals huisgeld, haardgeld, ovengeld, tienden en tal van accijnzen. Wij willen volstaan met deze korte toelichting op de belastingen, en terugkeren tot ons eigenlijke onderwerp. Het eerstgenoemde stuk grond wordt ingezet op 4550 gulden door Hendrik ter Horst. Dit bod wordt door de procureur A. Voskuil voor hem of voor een door hem binnen drie dagen te noemen persoon verhoogd met 25 gulden! Op 20 november maakt hij bekend dat door hem tot koper wordt aangewezen de Heer Benjamin Cohen, koopman te Amersfoort. Deze wordt ook de koper van het derde stuk grond en wel voor 1100 gulden. Het stuk van een halve morgen wordt voor 200 gulden gekocht door Hendrik Staal. De verkoping van de Busaert werd publiekelijk bekend gemaakt door middel van

Kaart van 't Spul' in 1664 getekend door Dirk van Groenouw. Rijksarchief Utrecht.

Onwillekeurige Verkoopinge,
Van de nabeschreeve

HOFSTEEDE

LANDER YEN

E N
GELEGEN OP
HAMERSFELD onder LEUSDEN.

Men is van meeninge Publiecq aan de meestbiedende te Verkoopen:

Eerstelijk een Hofsteede van ouds genaamd den Bofert, bestaande in Huys, Berg en Schuur met omtrent 51 Mergen so Bouw- Wey als Bosland, beginnende van de Grift tot eben over de Linie / alwaar aan de Zuydzijde de Heer Willem Hendrikse en de Heer P. J. Visscher, en aan de Noordzijde Aalbert Janse en Jan Stofbergen naast geland sijn.

Item nog omtrent een half Mergen Land leggende in drie vakken aan de Hamersfeldse weg, alwaar aan de Zuydzijde de Heer Craane en aan de Noordzijde de Heer en Mr. F. van Erkelens naast geland sijn.

En eindelijk nog circa 8 Mergen 493 ft. 30 Bouw, Wey als Bosland, strekkende van de Hamersfeldse weg tot aan de Alandse Wetering, belyend ten Zuyde van Aalbertse en ten Noorden de Heer Jacob Craane.

Alle te zamen thans in Huure gebruykt wordende by TEUNIS JANSE VAN GINKEL, die daar aan nog Huure heeft tot Corsmis 1777.

Die hier inne gading hebben / die komen op Maandag den 17. November 1777. des naaeroens ten hie uuren yeres / ten Huysse van Arie Voskuyl, Hofghe in de Herberge aan de Swarte Steeg onder Hamersfeld.

Endie inmiddels nader onderrichtinge begeeren, of de Koopconditien gelievente zien adresseeren zich ten Comptoire van Mr. WILLEM GERARD VAN NES Advocaat en Notaris wonende op de lange Nieuwstraat, en Mr. NICOLAAS VAN OVERMEER, wonende in de korte Nieuwstraat beyden binnen Utrecht.

Zeg het voort.

Te Utrecht by de Wel. J. J. VAN POOLSUM, Stads-drukkeres regent over 't Stadhuys, 1777.

Aankondiging van de publieke verkoop van 't Spul' op 17 november 1777. Rijksarchief Utrecht.

een gedrukt aanplakbiljet. Hierop werd ook in het kort de ligging van de te verkopen stukken grond aangegeven. Aan de hand hiervan is een situering, mede met behulp van uit andere bronnen bekende gegevens, duidelijk te maken. Het eerste stuk wordt aan de zuidzijde begrensd door de eigendommen van Willem Hendrikse, een tabaksplanter uit Amersfoort, die gelegen waren aan de oostzijde van de Hamersveldseweg (thans genaamd Munnikhoven) en door de gronden van P. J. Visser die gelegen waren aan de westzijde van de Hamersveldseweg (het latere Groenhouten), terwijl aan de noordzijde liggen de gronden van resp. Aalbert Janse, westelijk van de Hamersveldseweg (het latere Munnikenland) en Jan Stofbergen, oostelijk van de Hamersveldseweg (thans de Openbare bibliotheek in de voormalige boerderij Langebeek).

De bij het 2e stuk grond genoemde burens zijn Jacob Craane, een korenhandelaar wonende te Amersfoort, die eigenaar was van de boerderij 'Groot Wildenburg' (± 1925 herbouwd en eigendom van de fam. Lagemaat — thans Hamersveldseweg nr. 120) en Mr. Erkelens, eigenaar van 'De Rosmolen' staande aan de overzijde van de Hamersveldseweg, dus tegenover het stuk grond dat verkocht werd. De naam De Rosmolen is bewaard gebleven (thans Hamersveldseweg 118). De bij het 3e stuk grond genoemde Jan Aalbertse was bewoner van 'de Hemel' tegenover het bedoelde stuk land (thans Hamersveldseweg 124 — herbouwd in de vorige eeuw). Jacob Craane is dezelfde als genoemd bij het 2e stuk grond. Nog een enkele opmerking t.a.v. het aankondigingsbiljet. Iemand heeft hierop aantekeningen gemaakt over de lasten die op de goederen zullen rusten. Rechts boven staat

'Int geh(eel), en vervolgens o.a. afgekort Oudschild en Eemgeld, reeel, personeel, enkel huisgeld, dubbel huisgeld, haartstedegeld, slapersdijkgeld en buurlasten'.

Links staat aangetekend '200 gl. boven de kooppenningen aan de boer. Te betalen kooppenningen ½ — 1 January 1778, ½ — 1 maart 1778. 't land met January en 't huys met May te aanvaarden. Eerst ider apart en dan bij malkanderen'. Zoals reeds vermeld werd Benjamin Cohen eigenaar van de Biesart. Hij was een man van grote welstand en een vooraanstaande figuur in Amersfoort en in den lande. In 1777 woonde hij nog in de Muurhuizen, maar later bewoonde hij het prachtige huis aan de Zuidsingel (thans nr. 38), dat hij in 1780 liet bouwen. Ook bezat hij het fraaie buitenverblijf 'Vinkenhoef' dat hij in Hoogland (thans grondgebied van Hoevelaken) had laten bouwen. Cohen liet het gehele terrein van de Busaert herontginnen voor de verbouw van tabak. De boerderij zelf werd verhuurd aan Hendrik Reijertsen van Bosserdijk. Cohen liet vervolgens een huis van enig formaat bouwen ongeveer halverwege tussen de Hamersveldseweg en de Grift. Dit huis was niet voor eigen bewoning door Cohen bestemd, maar was vermoedelijk een woning annex kantoor enz. voor wat wij nu de bedrijfsleider zouden noemen. Er omheen verzezen de voor de tabakscultuur noodzakelijke bedrijfsgebouwen, o.a. tabaksschuren. Dit alles moet zoals hierna aangetoond zal worden gestaan hebben waar nu 't Spul' staat, en de tabaksschuur is hiervan het laatste restant. Waarom werd e.e.a. nu juist daar gebouwd en niet aan de Hamersveldseweg? Zekerheid hebben wij niet, maar er zijn wel aanwijzingen aanwezig. Het merendeel van de tabakswerkers kwam uit Amersfoort. Uit diverse bronnen is bekend dat een belangrijk deel van de Amersfoortse bevolking, soms slechts als seizoenwerker, een bestaan vond in de tabaksverbouw. Langs de Heiligenberg en de Grift komend, kon men via een brug (waarvan het bestaan bekend is) de tabakslanden bereiken. In de Franse tijd treedt een ernstige teruggang in de tabakshandel op en wordt de tabaksverbouw nog nauwelijks lonend. Dit betekende na de dood van Benjamin Cohen ook het einde van zijn bezit als grote tabaksplantage. Op 14 januari 1801 wordt het goed in veiling gebracht, maar er is geen koper voor te vinden. Men probeert dan een perceelsgewijze verkoop te bewerkstelligen.

Dit heeft iets meer succes. Zo wordt op 8 mei 1801 de hofstede 'de Busert' met een deel der landerijen verkocht aan Jan Cornelissen Smit. Op 3 februari 1803 vindt de verkoop van nog een stuk land plaats, evenals op 7 februari 1806. Bij deze laatste verkoop moeten wij nog even stilstaan. Het betreft, volgens de acte opgemaakt door notaris Simon van Wisselingh, vier morgen oud zwaar en best tabaksland bekend onder de naam 'de vier morgen'. Als verkoper treedt op Abraham Herschel uit Amersfoort als gemachtigde van de erven van de heer Benjamin Cohen en als kopers Johan Matthias van Oven, woonachtig 'op den Huijse Zwaanenburg in Hamelsveld' en Jan van den Hengel, 'woonachtig aan of bij de Swarte Steeg in of bij Hamelsveld'. In de koop is tevens besloten een tabaksschuur staande op het perceel ten Noorden der genoemde vier morgen, welk perceel onlangs door Willem Pothoven van Abraham Herschel (namens de erven Cohen) is gekocht. Tevens wordt een vrije overweg naar de tabaksschuur in de acte vastgelegd. Men moest bovendien een uitweg hebben naar de Hamersveldseweg. Welnu, ook dit wordt in dezelfde acte geregeld. Er staat letterlijk: 'alsmeede is onder dezen koop en verkoop begrepen, en daar toe behorende, de steeg of uitweg, loopende tot aan de Boerenhofsteede den Busert genaamd, welke Boerenhofsteede door Jan Cornelise Smit gebruikt en in eigendom behoort...'. Het perceel waarvan Willem Pothoven

eigenaar was geworden omvatte ook het stuk grond waarop het bovengenoemde door Cohen gebouwde huis met bijbehorende bedrijfsgebouwen stond. Waarom deze tabaksschuur niet door Pothoven werd aangekocht is uit de stukken niet duidelijk geworden. Het huis van Pothoven kreeg later de naam 't Spul'. Waaraan het deze naam te danken heeft is ons niet bekend. Het zal wel voortgekomen zijn uit een aanduiding van het bezit in de volksmond. In de 19e eeuw is aan de achterzijde van het huis een dwarshuis gebouwd, als uitbreiding van de bedrijfsruimte. In ± 1925 als de heer G. de Kruijf eigenaar is geworden, wordt het huis, dat te bouwvallig is geworden, afgebroken en vervangen door de thans nog bestaande boerderij. De heer de Kruijf wist nog te vertellen dat het huis o.a. grote marmeren plavuizen als bevoering der gangen had en dat op het dak in 1925 nog een klokkestoeltje stond met een bel erin. Na het overlijden van de heer G. de Kruijf werd het bedrijf voortgezet door zijn zoons, de gebroeders de Kruijf, die het bedrijf op 1 november 1977 moesten ontruimen. 't Spul' en de tabaksschuur staan er nog (voor hoelang?) als laatste getuigen van een belangrijk hoofdstuk uit de geschiedenis van Hamersveld. Misschien bestaat de mogelijkheid om de herinnering aan dit verleden levend te houden door de naam van 'Den Biesart' te geven aan een deel van Leusden, evenals dit met Groenhouten (op iets te grote schaal) is gebeurd.

Restauratie

Het is eindelijk zo ver. De bouwvergunning is binnen en de vereiste financiële toezeggingen zijn gedaan.

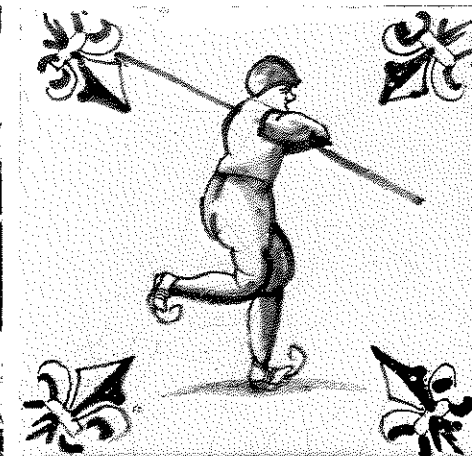
In de afgelopen maanden is het pand Breesstraat 78 in fasen ontruimd. De aannemer neemt nu langzaam bezit van het gebouw om het, naar wij hopen, in geheel andere staat over ongeveer een jaar weer te verlaten. Het museum blijft, behoudens een korte periode van 10 t/m 16 januari, echter gewoon geopend. Een deel van de vaste collectie (archeologie, Amersfoort) zal geëxposeerd blijven. Daarnaast zullen ook weer tal van wisselcollecties georganiseerd worden.

Bijbelse bodemvondsten

Op 30 november opende professor dr. M. A. Beek een kleine maar zeer bijzondere expositie van Bijbelse bodemvondsten. Aardewerk en glas afkomstig van opgravingen in Israël, dat bij hoge uitzondering ter verkoop aangeboden mocht worden. Deze tentoonstelling wordt aangevuld met fraaie oude en nieuwe sieraden. Een aparte noot vormen ook de door de kunstenaars Malla op perkament gecalligrafeerde Bijbelse teksten. Tot en met 8 januari 1978.

Tekenen op school

Deze tentoonstelling, die ingericht werd door de Stichting Beeldende Vorming te Utrecht, geeft een overzicht van 100 jaar tekenonderwijs. De kern van deze expositie komt uit Duitsland. Doch voor deze gelegenheid werd er een aantal Nederlandse panelen en Nederlands materiaal aan toegevoegd. Speciale aandacht wordt besteed aan de pedagogische achtergronden van het tekenonderwijs en ook aan de maatschappelijke context. Tot en met 8 januari 1978.

Noten:

1. Men komt in de loop der tijd verschillende benamingen tegen. Waarschijnlijk was de oudste naam 'den Biesart'. In latere acten komt men tegen: den Biesart, den Busart en den Busert, zulks vermoedelijk als gevolg van verminkingen door onduidelijk schrift en verbastering in de volksmond.
2. Het Kapittel van Oudmunster (St. Salvator) was van oorsprong het college van kanunniken van de kathedraal (bisschopskerk) St. Salvator in Utrecht. Dit kapittel had belangrijke bezittingen in het Sticht en grote bevoegdheden op kerkelijk en wereldlijk gebied. Uit de bezittingen werden de kosten bestreden voor huisvesting en levensonderhoud der kanunniken en hun activiteiten van velerlei aard. Een ander deel der inkomsten uit de bezittingen werd besteed voor de kerk en haar bedienaren (dus ook de bisschop). Na de reformatie bleven de kapittels van Utrecht, in

tegenstelling tot overal elders in den lande, wel gehandhaafd, zij het in een andere vorm en samenstelling dan voorheen, en behielden zij nog enige bevoegdheden, o.a. binnen de staten van Utrecht. De bezittingen vielen voor een deel (het z.g. kerkdeel) toe aan de staten. Dit worden dan z.g. geëbenficeerde goederen. Het geëbenficeerde bezit en de inkomsten daaruit worden als een soort apart fonds beheerd. In het kader van dit artikel moge dit als toelichting voldoende zijn.

Tegels nader bekeken

Op 21 januari wordt om 11.00 uur door P. B. M. Bolwerk, directeur van tegelmuseum 'It noflik sté' te Otterlo, een bijzondere tegeltentoonstelling geopend. In de eerste plaats zal hier geprobeerd worden de bezoeker een inzicht te laten krijgen in het productieproces, de verspreiding en toepassing e.d. van tegels. Ook komt de vraag aan de orde: hoe bepalen wij de ouderdom van een tegel? In het tweede deel van de tentoonstelling ligt het accent op een aantal thema's op tegels en de verwerking daarvan in verschillende tijden. Naast de tegel kunt u ook een aantal voorwerpen zien, die op die tegels afgebeeld staan. Tot en met 12 maart 1978.

Dringende oproep aan de abonnees

Helaas hebben nog niet alle abonnees hun abonnementsgeld over 1977 (f 20,— voor particulieren en f 30,— voor instellingen; f 32,50 bij combinatie met het lidmaatschap van de Oudheidkundige Vereniging) voldaan. Weest u zo goed en maakt heden nog het verschuldigde bedrag over op girorekening 437683 t.n.v. de administrateur van Flehite te Amersfoort. En treft u ook vast een regeling voor de betaling van het abonnementsgeld 1978. U spaart ons zo veel extra tijd en kosten. Bij voorbaat dank.

Verenigingsnieuws

Het lezingenprogramma voor het eerste halfjaar 1978 is voorlopig als volgt samengesteld, 26 januari: P. B. M. Bolwerk, Tegels 21 februari: drs. W. Schipper, Klokken 21 maart: onderwerp wordt nog nader bepaald 18 april: D. F. Lunsingh Scheurleer, Chinees porselein 16 mei: A. Flonk, De VOC

Er worden voor deze lezingen geen aparte convocaties verzonden.

De reconstructie van de stadsmuur langs Achter de Kamp in Amersfoort (I)

C. v. d. Braber

Verschiede oude binnensteden hebben in het stratenpatroon, het verloop van de grachten en de bolwerken voldoende zichtbare elementen bewaard om zonder moeite de middeleeuwse vorm te kunnen herkennen. Een voorbeeld hiervan is Amersfoort. De muurhuizen en de singels bepalen in grote lijnen duidelijk de omvang van de stad in de veertiende eeuw.

De vergroting uit de periode die daarop volgde is op dit moment nog steeds goed te ervaren in een wandeling langs de plantsoenen. De Koppelpoort, de stadsmuur langs de St. Annastraat en Monnikendam markeren deze route. Sinds kort is de muur langs Achter de Kamp iets duidelijker aan deze reeks toe te voegen. De reconstructie van dit gedeelte van de stadsmuur is het onderwerp van dit opstel.

Het meest oostelijke gedeelte van de stad, op de plaats van de Kampbrug en Achter de Kamp, heeft in de late zestiger jaren een paar duidelijke veranderingen ondergaan. Hiervan zijn de bouw van een nieuwe brug, het verleggen van de beek en het wijzigen van de verkeerssituatie wel het meest ingrijpend geweest. Achter de Kamp, zijdelings betrokken bij dit alles, zag er op dat tijdstip wat anders uit dan nu het geval is.

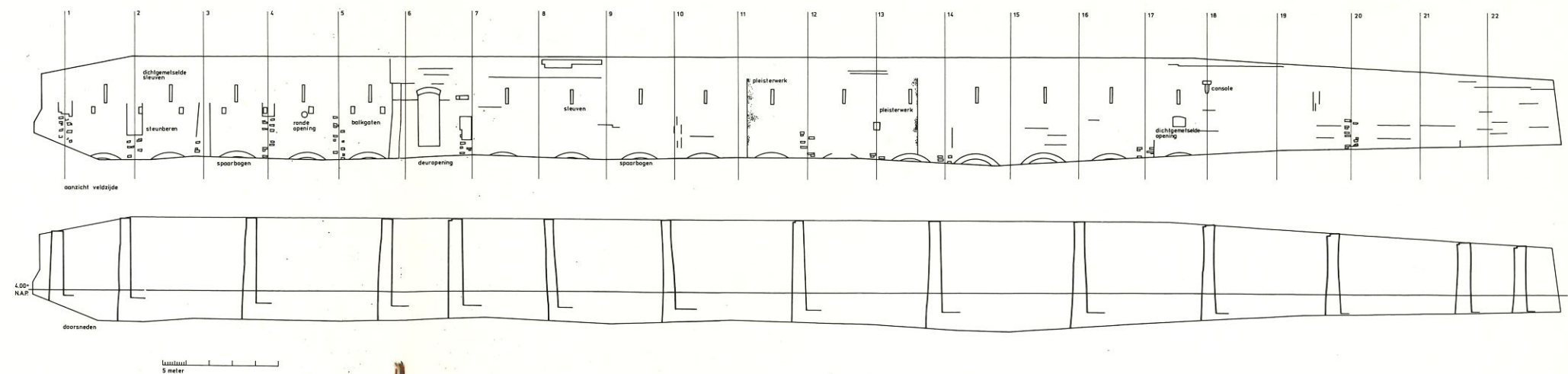
De stadsmuur, hier met een lengte van ongeveer vijftien meter, had aan de binnenzijde nog de aarden wal. Deze was langs de weg door een gemetselde borstwering opgesloten en droeg een aantal forse eiken die het straatje en de omgeving een schilderachtige aanblik verleenden.

In november 1969 bleek het echter noodzakelijk de bomen te rooien. Hoewel deze eiken op zichzelf in goede staat verkeerden, werd toch gevreesd dat bij een zware storm de bomen zouden omwaaien. De straat veranderde helemaal van uiterlijk, toen de grond werd afgegraven en afgevoerd. Het leidde tot een verstening van Achter de Kamp.

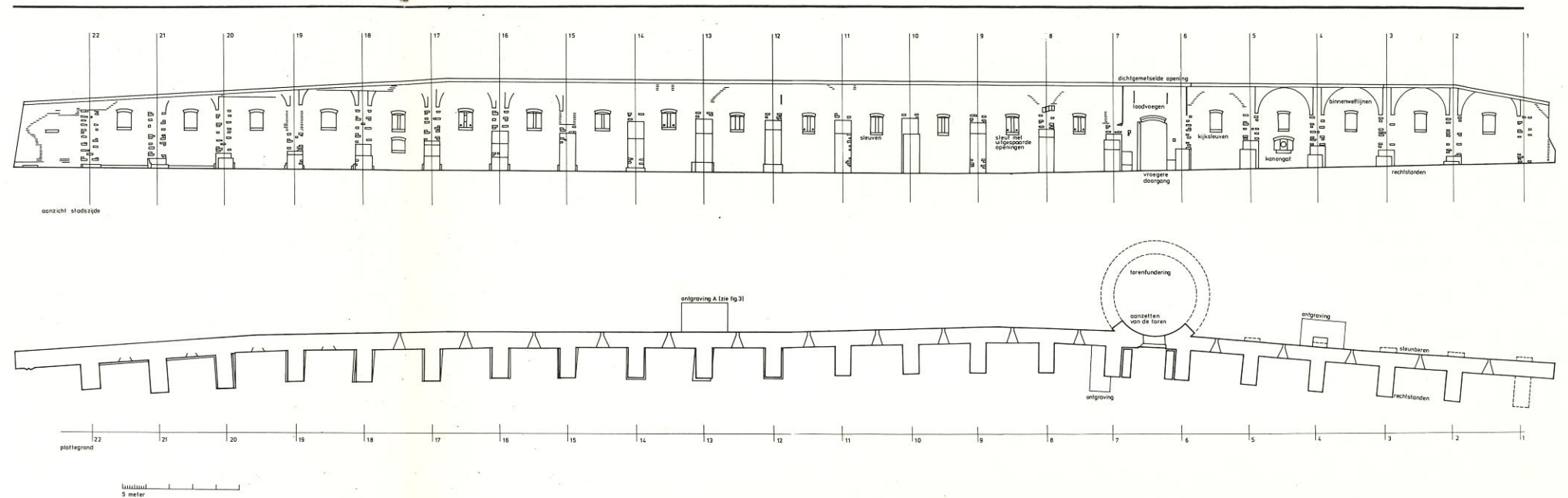
De weg kon worden verbreed en de bestrating werd doorgetrokken tot de muur. De rechtstanden van de weergang werden daarbij door een trottoir omsloten. Overigens werden tijdens deze werkzaamheden de geledingen van de muur pas goed zichtbaar. De vrijgekomen aanzetten van de bogen waren ruim vierhonderd jaar door de omstreeks 1560 aangebrachte grond netjes ingepakt en bewaard gebleven. Na het ontgraven konden nog verschillende andere dingen worden ontdekt, een vroegere deuropening, schietgaten en de aftekening van de gewelven van de weergang. Een interessant verhaal voor iemand die de moeite neemt het te willen lezen. Onverdeeld gelukkig was men toch niet met de nieuwe situatie. De Monumentencommissie van de Oudheidkundige vereniging Flehite en de Amersfoortse Courant wezen op de naar hun mening weinig bevredigende aanblik die was ontstaan. Flehite deed daarbij de suggestie om hierin verbetering te brengen, ondermeer door de stadsmuur tot op de oorspronkelijke hoogte weer op te metselen. Het gemeentebestuur van Amersfoort deelde deze opvatting en gaf Gemeentewerken de opdracht om een restauratieplan te maken voor de stadsmuur Achter de Kamp.

Anders dan bij normale bouwkundige werken het geval is, hebben restauraties een vast uitgangspunt: het monument zelf.

Het is dan ook duidelijk dat een bestudering van de toestand waarin dit monument wordt aangetroffen, aan iedere restauratie vooraf dient te gaan. In de meeste gevallen komt dit neer op het inmeten en het documenteren van het bestaande werk. Dit is een precieze en tijdrovende aangelegenheid, het gevolg van het feit dat geen enkele lijn recht en ook geen enkel vlak werkelijk 'te lood' staat of 'waterpas' ligt.

Figuur 1. Opmeting aan de veldzijde.

Figuur 2. Opmeting aan de stadszijde.

Het opmeten van de stadsmuur was niet alleen het invullen van maten op een meetschets. Het was bovendien het zorgvuldig bekijken van het bestaande werk en het zoeken naar aanwijzingen in de constructie en de gemetselde vlakken. Schijnbare toevalligheden hebben immers, wanneer deze in een opmetingstekening worden bijeengebracht en geordend, dikwijls een samenhang die een restauratie een beslissende richting kan geven. De opmeting overziende, valt een aantal zaken op. De stadsmuur laat aan de veldzijde (figuur 1) op regelmatige afstanden dichtgemetselde sleuven zien. Onder de vierde spleet is bovendien een ronde opening zichtbaar, afgewerkt met een radiaal aangebracht rollaagje. Het vlakke metselwerk toont in dit meest zuidelijke gedeelte een aantal gaten, kennelijk het gevolg van het inhakken van een balklaag. Op deze plaats zijn bovendien duidelijk de sporen van de steunberen¹⁾ zichtbaar.

Juist boven het maaiveld ziet men spaarbogen²⁾. Tussen 6 en 7 bevindt zich de al eerder ter sprake gekomen deuropening. Het metselwerk ter weerszijde van deze nis is grondig verstoord en verschillende keren opgelapt. Wel zijn de aanzetten van schuin uit het gevelvlak naar voren komende muren nadrukkelijk aanwezig. In noordelijke richting verdergaand, zijn opnieuw regelmatig de sleuven te zien, nu echter wat lager aangebracht dan die in het zuidelijk stuk. Ook hier worden de spaarbogen aangetroffen. Naar resten of aftekeningen van steunberen moet werkelijk gezocht worden. Deze onderdelen zijn dan ook met veel minder stelligheid te ontdekken. Verticale en onregelmatige stroken pleisterwerk wijzen in de richting van al eerder afgebroken tegen de buitenkant van de stadsmuur aangebouwde schuren. Tussen 17 en 18 valt onder de kijksleuf een dichtgemetselde opening te zien. Deze doet denken aan de situering onder de vierde gleuf maar mist de ronde vorm.

Hier meteen rechtsboven zijn twee stukken natuursteen (Gobertange) aangebracht. Zij vormen als kraag- en deksteen met elkaar een console. Het resterende gedeelte van de muur is nogal eens hersteld. Mogelijke bouwsporen heeft men daarbij op afdoende wijze laten verdwijnen. De getekende doorsneden over de muur laten wat verschillen zien. Deze hebben vooral betrekking op de muurdikte en de stand van het metselwerk. Het feit dat de muur langs het maaiveld het zwaarst is, lijkt even opmerkelijk als logisch. Naarmate dit verschil in dikte aanwezig is, wint de muur aan stabiliteit. Tussen 7 en 12 heeft de druk van de aarden wal aan de stadskant de muur naar buiten doen overhellen. Wanneer men de opmeting aan de stadszijde bekijkt (figuur 2), voor het gemak ook maar weer van zuid naar noord (hier van rechts naar links), dan vinden allerlei zaken die aan de veldzijde al werden opgemerkt aan deze kant hun bevestiging. Om te beginnen blijkt dat

tegenover elke steunbeer aan de buiten (veld-)kant, aan de binnen (stads-)zijde een rechtstand³⁾ is geplaatst. Over bijna de gehele lengte tekenen de binnenwelflijnen van tongewelven zich duidelijk af. De tijdens de bouw van de schildmuur⁴⁾ in het metselwerk gespaarde groeven blijken na het afbreken van de weergang en de bogen, weer netjes te zijn gesloten. Dit is ook het geval met de kijksleuven die zich naar deze kant verwijden. Het kanongat tussen 4 en 5 is geheel gaaf. Met name in het gedeelte, waarin zich de dichtgemetselde toegang bevindt, zijn verschillende interessante dingen op te merken. Belangrijk zijn hier twee loodvoegen⁵⁾, één aan de rechterkant, midden voor rechtstand 6. De andere zit links van de deuropening en strookt, met de rechterzijde van rechtstand 7. Het metselwerk tussen deze beide loodvoegen is oorspronkelijk, dit te oordelen naar de 'klezortjes'⁶⁾, één 'kop'⁶⁾ vanaf de voeg. In dit authentieke werk zijn nog twee andere loodvoegen op te merken zodat

Stadsmuur aan de veldzijde bij Plantsoen Oost, voor de afgraving van de grond (1970).

dit gedeelte van de muur is onder te verdelen in drie stukken. Opnieuw volgens de klezortjes langs de dagkanten, moet het middelste gedeelte worden gezien als een dichtgemetselde opening. De deuropening is vroeger smaller geweest zoals de afmetingen van het dubbele halfsteens segmentboogje aangeven.

Aan beide kanten van de dichtgemaakte deuropening zijn tegen de rechtstanden 6 en 7, met dezelfde diepte, de overblijfselen van gemetselde poeren⁷⁾ te vinden. De achtergronden hiervan zijn, vooralsnog, onbekend.

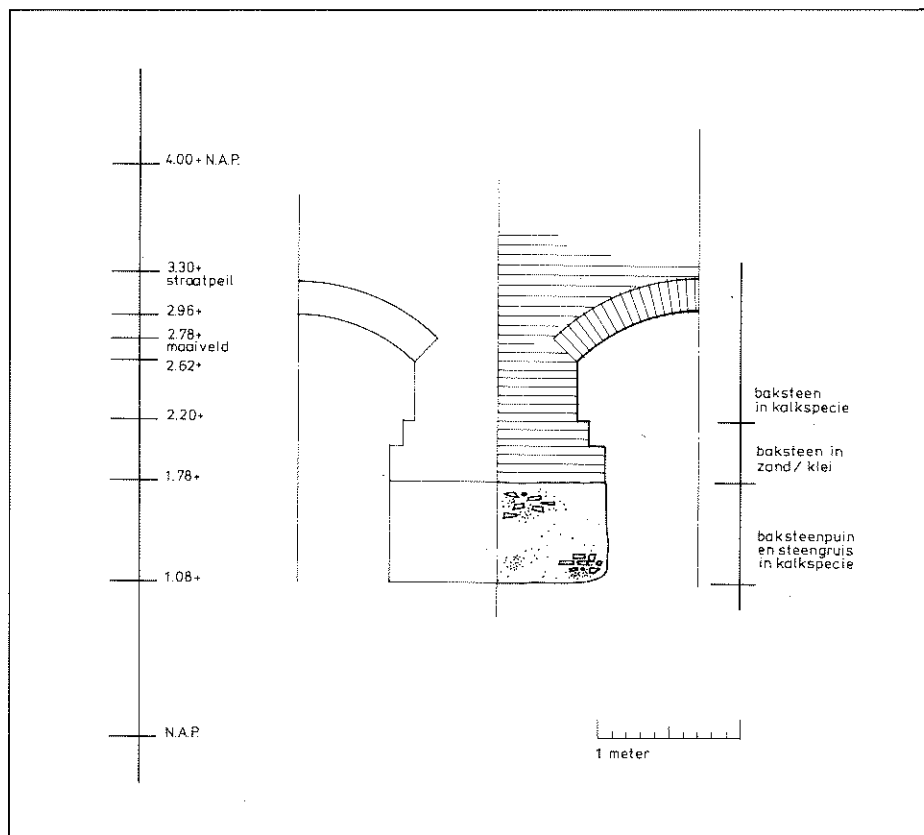
Zoals te verwachten was, worden ook aan de stadskant in noordelijk richting, nu eens gesloten, dan weer open, de sleuven teruggevonden.

Bijzonder zijn hier echter op bepaalde plaatsen (tussen 7 en 9; 11 en 12; 13 en 14; 16 en 17) de in de schuine dagkanten uitgespaarde openingen. Deze wijzen stellig op vroeger ingemetselde dwarsbalkjes, nodig om met enig succes een haakbus⁸⁾ te kunnen hanteren.

De dichtgemaakte opening tussen 17 en 18 blijkt, wanneer men deze vergelijkt met het schietgat tussen 4 en 5, toch anders te zijn. De situatie is hetzelfde, de breedte als dagmaat evenwel komt overeen met de kijkgleuf daarboven. Wanneer men de opgemeten plattegrond bekijkt dan valt allereerst het wat gebogen verloop op. Verder, de zeer regelmatige plaatsing van de rechtstanden, vrijwel allen van gelijke breedte en ook van gelijke diepte.

De deur zit niet in de middenas van de travee⁹⁾ en ook de aanzetten van de schuin geplaatste muurtjes aan de veldzijde zijn niet symmetrisch geplaatst. De opmetingen waren goed bruikbaar als uitgangspunt voor wat aanvullende onderzoekingen. Het is namelijk noodzakelijk gebleken om over bepaalde dingen meer te weten.

Al heeft het monument zich vrij goed laten bekijken, dit gold natuurlijk niet het gedeelte onder het maaiveld. De regelmatig terugkerende spaarbogen

Figuur 3. Ontgraving A (zie figuur 2).

gaven een indicatie van de manier waarop de stadsmuur werd gefundeerd. Een bevestiging hiervan was alleen te krijgen door een ontgraving. Op een paar plaatsen zijn daarop de funderingen van enige rechtstanden/steunberen onderzocht (figuur 2). Het bleek dat men voor het aanleggen van de fundamente van de stadsmuur een eenvoudige en doeltreffende manier had gekozen. Uitgaande van de zeer regelmatige travee-indeling, die voornamelijk bepaald

wordt door de rechtstanden, is niet de gehele muur opgetrokken vanuit de aanlegdiepte. Men heeft de voorkeur gegeven aan een fundering met spaarbogen. De benaming, overigens van deze tijd, verwoordt duidelijk de achtergronden van deze methode: het besparen op materiaal (dure bakstenen), door toepassing van boogconstructies.

De gedeeltelijke ontgraving van een steunpunt heeft het mogelijk gemaakt de manier van werken te reconstrueren. Deze blijkt zich als volgt te hebben toegedragen (figuur 3).

Uitgaande van een reeds bestaande situering, de plaatsen van de al eerder gebouwde stadspoorten en de ronde torens, is de muur in het terrein uitgezet. Zij zal als opvolger gediend hebben van de aarden wallen die gedeelte voor gedeelte vervangen moesten worden. Met het uitzetten van de muur heeft men rekening gehouden met de travee indeling. De vastgestelde plaats voor de rechtstanden/steunberen was namelijk bepalend voor het graven van de funderingsputten: voor elke rechtstand een put met een grootte van ongeveer 1.50 x 3.00 m en een diepte van 2.20 m. De richting van deze putten lag dwars op die van de ontworpen stadsmuur. De onderzochte funderingspoer liet zien dat de gegraven twee meter op deze plaats voldoende was om een stabiele zandlaag te bereiken. Men heeft dit niveau dan ook deugdelijk genoeg geoordeeld om als basis voor de fundering van de stadsmuur te dienen.

De put toonde op de bodem een laag vast in elkaar gedreven baksteenpuin en steengruis in kalkspecie. Iets wat doet denken aan het tegenwoordige stampbeton. Na verharding moet men op deze manier in de grond aangebrachte vaste kluiten voldoende stabiliteit hebben toegeschreven om verder op te bouwen. Het onderste metselwerk bestond wel uit in verband gelegde baksteen, secundair verwerkt materiaal overigens, niet echter in de voor de hand liggende kalkmortel. De specie voor de onderste lagen werd samengesteld uit zand vermengd met klei. Het aantal van deze lagen bedroeg zeven, verder werd een kalkspecie als metselmortel toegepast. Alleen onder- en ter plaatse van de schildmuur behoeften de spaarbogen, als bruggen van de ene poer naar de andere, worden geslagen. Het zijn de bogen die regelmatig boven het maaiveld uitsteken.

Noten

1. steunberen zijn plaatselijke verzwaringen van muren die de bedoeling hebben om deze te versterken en meer stabiliteit te geven
2. spaarbogen maken het mogelijk om bij het optrekken van een muur stukken weg te laten; de hoger aangebrachte bogen zorgen voor een verbinding tussen de verschillende onderdelen
3. rechtstanden vormen de uitgangspunten voor gewelven, in dit geval voor de ondiepe tongewelven onder de weergang
4. een schildmuur is het hoogopgaande gedeelte van een stadsmuur, aan de bovenzijde meestal afgewerkt met kantelen
5. een loodvoeg is een zich duidelijk in het metselwerk aftekende verticale voeg; deze ontstaat bijvoorbeeld door het dichtmetselen van een muuropening
6. een vermetselde hele steen toont zich in het muurvlak als een 'strek', wanneer deze met een kwart is ingekort heet het resterende stuk een 'drieklezoor', de helft wordt een 'kop' genoemd en een vierde gedeelte draagt de naam van 'klezoor'. In de loop van de achttiende eeuw komen in de metselverbanden de drieklezoren in gebruik, daarvoor treft men bij muur beëindigingen de kenmerkende reeksen vierkante blokjes van de 'klezoren' aan
7. poeren zijn gemetselde ondersteuning
8. een haakbus is een in de middeleeuwen gebruikelijk vuurwapen, het uitsteeksel en de mogelijkheid om deze ergens achter te 'haken' kon de terugslag bij het afgaan van het schot opvangen
9. traveeën zijn, meestal door steunpunten aangegeven, vakken van een gebouw enz.

De rechtstanden aan de stadskant werden op een veel hoger niveau aan elkaar gekoppeld, namelijk als ondiepe tongewelven waarop de weergang zou komen te rusten. Vrij stellig wees de deurpartij al in de richting van een toren op deze plaats. De beide muuraanzetten aan de veldkant bevestigen dit. Ook nu weer zou de schop over dit punt volstrekte zekerheid moeten geven. Het zoeken naar de fundering van het verdwenen muurtoren bleek een eenvoudige opgave. Het metselwerk bevond zich nauwelijks 0.20 m onder het maaiveld en kon gemakkelijk worden gevolgd en blootgelegd. Niet alleen de geringe diepte was opmerkelijk. De verrassing gold ook het feit dat de fundering als een niet onderbroken cirkel geheel compleet nog aanwezig was. Een plaatselijke ontgraving toonde aan dat de aanlegdiepte van de toren zich 3.50 m onder de bestrating van Achter de

Kamp bevond. Een groot verschil met de poeren van de muur!

In een paar uur tijd kon op die manier worden vastgesteld dat op deze plaats inderdaad een muurtoren had gestaan, die, zoals in Amersfoort gebruikelijk, een cirkelvormige plattegrond had, dat de diameter uitwendig ongeveer 4.60 m bedroeg en dat de muur twee en een halve steen dik was, circa 0.57 m.

Tijdens het graafwerk kwamen er nogal wat leischerven naar boven zodat ook aan het materiaal van de vroegere spits niet getwijfeld behoefde te worden. De resultaten van dit onderzoek zouden de reconstructieplannen brengen naar, inderdaad, een ronde muurtoren met een in leien gedekte spits.

Een ander opmerkelijk detail aan de muur wordt gevormd door de al eerder genoemde natuurstenen console. Deze bevindt zich aan de veldzijde ter plaatse van steunbeer 18 (fig. 1).

Genealogie van Karel V

Wanneer men het metselwerk daarboven nog eens beter bekijkt, dan valt ten opzichte van het omliggende werk een kleurverschil op. Uitgaande van de deksteen is zelfs iets te zien van naar boven uitwijkende vertandingen. Het lijkt niet al te gewaagd om te veronderstellen dat de console moet worden aangewezen als de aanzet van een arkeltorentje. De situering, tussen de vroegere Kamperpoort en de ronde muurtoren, en de plaats in de muur, tussen twee kijksleuven en uitgebouwd vanuit een rechtstand, pleiten voor deze gedachte. Het inventariseren van de belangrijkste aanwijzingen en gegevens die de muur zelf heeft bewaard, lijkt hiermee voorlopig te kunnen worden beëindigd.

Literatuur

J. G. N. Renaud en G. van der Mark, Middeleeuws Amersfoort, in *Bulletin van de Kon. Ned. Oudh. Bond*, 6de serie, jrg. 12, afl. 3 (juni 1959); H. Halbertsma, *Zeven eeuwen Amersfoort* (Amersfoort 1959); *Atlas van historische vestingwerken in Nederland*, dl. III, prov. Utrecht en Noordholland, eerste afl.: Utrecht (uitg. Stichting Menno van Coehoorn); E. J. Haslinghuis, *Bouwkundige termen* (Utrecht 1967).

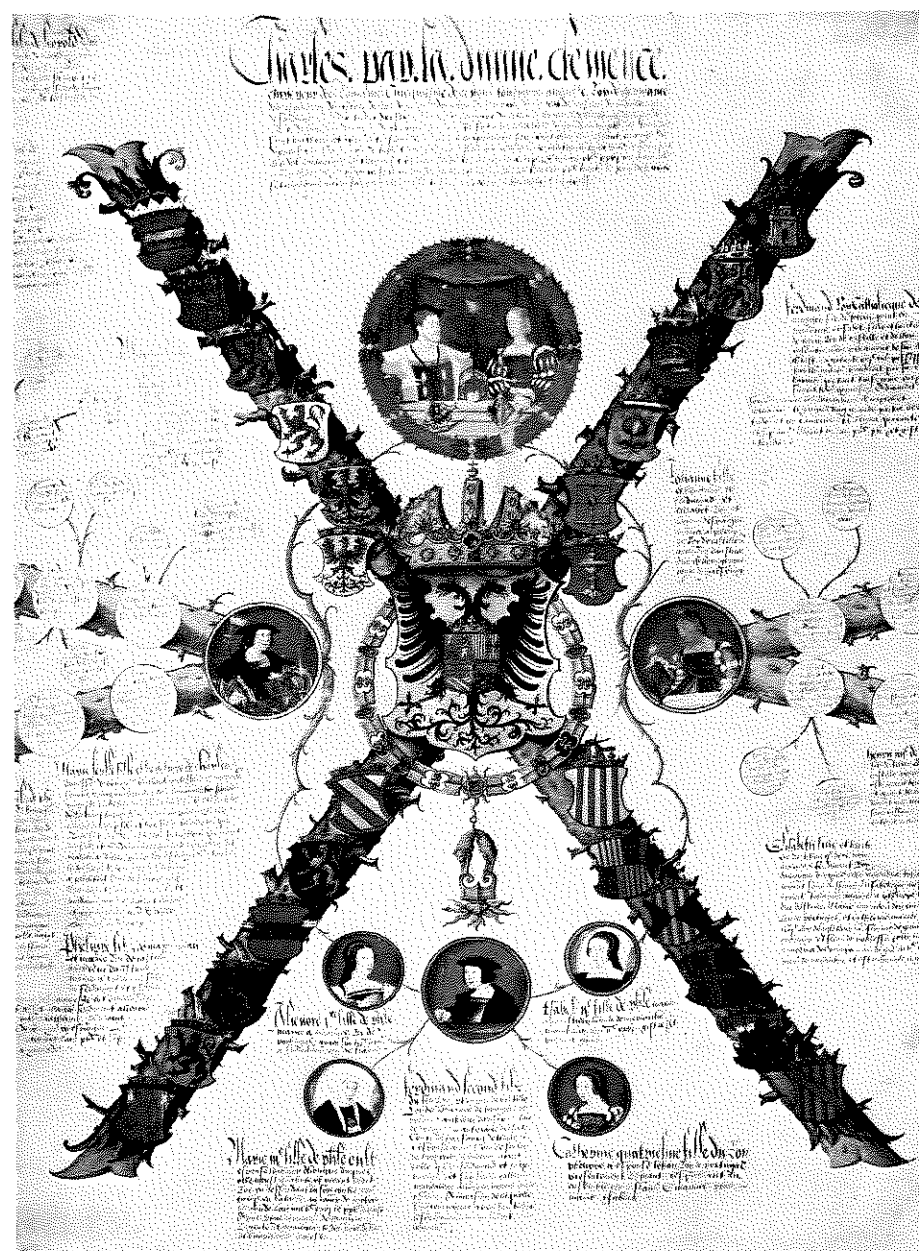
(Aanvulling op *Flehite IX*, afl. 2, pp. 6-7)

Bij het artikel van C. A. van Kalveen in de tweede aflevering van deze jaargang was ter illustratie een detail geproduceerd van — ik citeer het bijschrift — 'de stamboom van Karel V'. Helemaal correct is dit laatste niet. Het prachtig verluchte manuscript in de collectie van het Amersfoortse Museum Flehite is in feite een combinatie van kwartierstaat en stamreeks. Het geheel bestaat uit vijf aaneengesloten perkamenten bladen, tesamen 77 cm. hoog en 277 cm. breed. Daarop staan Karel met zijn broer en zusters vermeld, hun ouders en grootouders, en van de laatste de stamreeks. De tekst is in het Frans gesteld, en versierd met wapenschildjes en een aantal portretminiaturen. De meeste daarvan bevinden zich op het afgebeelde middenblad. Ze maken juist dit tot het meest kleurrijke gedeelte.

Diagonaalsgewijs wordt het blad in vieren gedeeld door het Bourgondische kruis, twee gestyleerde knoestige doortakken in natuurlijke kleur. In de bovenhoek een medaillon (middellijn 13 cm.) met Karel en zijn echtgenote Isabella van Portugal. Karel houdt de scepter en draagt de versierselen van de Orde van het Gulden Vlies, hier overigens niet aan de bekende keten (zie onder), maar aan een eenvoudig zwart lint. Vóór de keizer en zijn echtgenote zijn de wapenschilden van beiden afgebeeld. De tekst boven het medaillon geeft de namen en titels van Karel en Isabella, en enige biografische gegevens. De aanhef luidt: *Charles par la divine clemence / empereur des Romains Cinquiesme de ce nom, toujours auguste, Roy de germanie / des espaignes de catille de leon de grenade darragon de navarre de naples de cesilie de maillorcque / ...* (enz.). In de benedenhoek vinden we de portretmedaillons van Karels broer, de latere keizer Ferdinand I, en zijn zusters Eleonora, Isabella, Catharina en — met het witte weduwenkapje — Maria, de bekende landvoogdes Maria van Hongarije uit onze Nederlandse geschiedenis. In de zijhoeken tenslotte treffen we portretten van hun ouders, Filips de Schone en Johanna van Spanje, beiden met het wapen van Castilië-León. De miniaturen vertonen overeenkomst met bekende contemporaine portretten van de Habsburgse familie.

Op het snijpunt van het Bourgondische kruis is het keizerlijk wapen (11,5 x 10 cm) van Karel weergegeven: in goud een zwarte dubbele adelaar, gepoot en gebekt van goud, met gouden nimbi (keizerrijk), beladen met een wapenschild dat gedekt wordt door een kroon met vijf fleurons. Dit schild is doorsneden, het bovenste veld (I) gedeeld; het (heraldisch) rechter veld is gevierendeeld, en bestaat uit de volgende kwartieren: *a* en *d* in rood een gouden burcht (Castilië), *b* en *c* in zilver een purperen leeuw (León); het linker veld is weer gedeeld, en bestaat uit *a* in goud vier rode palen (Aragon) en *b* schuingevierendeeld: boven en beneden in goud vier rode palen, en rechts en links in zilver een zwarte adelaar (Sicilië). De punt tussen rechter en linker veld heeft in zilver een granaatappel in natuurlijke kleur (Granada). Het onderste veld (II) is als volgt gevierendeeld: *I* in rood een zilveren dwarsbalk (Oostenrijk), *2* van blauw bezaaid met gouden lelies, en met een rood en zilver geblokte zoom (Valois-Bourgondië), *3* zes schuinbalken van goud en blauw met een rode zoom (oud-Bourgondië), *4* in zwart een gouden leeuw (Brabant). Als hartschild heeft II een gedeeld schild met rechts in goud een zwarte leeuw (Vlaanderen), en links in zilver een rodelaar met (niet zichtbaar) kroon, bek en poten van goud, de vleugels beladen met twee gouden klaverbladstengels (Tirol). Het gehele wapenschild wordt gedekt door de keizerskroon, en is omhangen met de versierselen van de Orde van het Gulden Vlies: een gouden keten waarvan de schakels afwisselend twee ineengestrengelde vuurslagen en een vuursteen verbeelden, bekende Bourgondische symbolen, daaraan afhangend een gouden ramsvacht met kop en poten, en nogmaals een vuurslag en een steen met afspattende vonken.

Aan de stokken van het Bourgondische kruis zijn wapenschildjes (3,5 x 3 cm) bevestigd die corresponderen met een deel van de titels waarop Karel krachtens zijn afstamming aanspraak kon maken. Langs de rechter bovenarm — op de foto links van het medaillon met Karel en Isabella — bevinden zich wapens uit Karels Oostenrijkse erfenis, te beginnen met bovenaan het wapen van Oostenrijk, dan dat van Neder-Oostenrijk (Oostenrijk beneden de Enns), Stiermarken, Habsburg, Tirol en Krain. Langs de rechter onderarm wapens uit de Bourgondische erfenis, van boven naar beneden: het wapen

Gecombineerde kwartierstaat en stamreeks van Karel V (detail). Museum Flehite.

van de hertogen van Bourgondië uit het huis Valois, Brabant, dan een wapen gelijk aan dat van Oostenrijk, dat wel wordt toegeschreven aan het oude hertogdom Lotharingen, al is het niet waarschijnlijk dat het ooit zo gevoerd is, Limburg, Vlaanderen en het wapen van de hertogen van Bourgondië uit het huis Capet. Langs de linker armen hangen de wapens uit de Spaanse erfenis: links boven de deels sprekende wapens van Castilië (lat. *castellum*, kasteel), León (*leo*, leeuw), Toledo, Granada (*granatum*, granaatappel), Navarre en Galicië (*calix*, beker); links onder Aragon en de daarmee verbonden rijken Napels, Sicilië, Sardinië, Valencia en Mallorca. Enkele wapenschildjes zijn weergegeven op een wijze die afwijkt van de gebruikelijke. Zo heeft het wapen van Neder-Oostenrijk negen gouden adelaars in plaats van vijf; de blauwe adelaar van Krain heeft een veld van goud in plaats van zilver; op het veld van Galicië ontbreken de kruisjes. Het bleke blauw van de leeuw van León zal daarentegen wel aan verkleuring zijn toe te schrijven.

Naar de vorm van het schrift en de stijl van de miniaturen is de genealogie te dateren rond of even vóór het midden van de 16de eeuw. Ook de inhoudelijke gegevens wijzen in deze richting. Het laatste jaartal dat expliciet in de tekst wordt genoemd, is 1530, het jaar waarin Karel V te Bologna door paus Clemens VII tot keizer werd gekroond. Maar de *terminus a quo* is scherper te stellen. Zowel van Karels broer Ferdinand als van zijn zuster Catharina wordt een aantal kinderen genoemd. Volgens de onbekende samensteller van de genealogie had Ferdinand twee zonen, Maximiliaan en Ferdinand, en zes dochters, Elisabeth, hier abusievelijk 'Ysabel' genoemd, Anna, Maria, Magdalena, Catharina en Eleonora. Laatsgenoemde, de jongste van het achttal, werd geboren op 2 november 1534. Ook een *terminus ad quem* kan worden aangewezen. 'Presentement regnant' luidt de toevoeging achter de naam van Johan III van Portugal, echtgenoot van Karels zuster

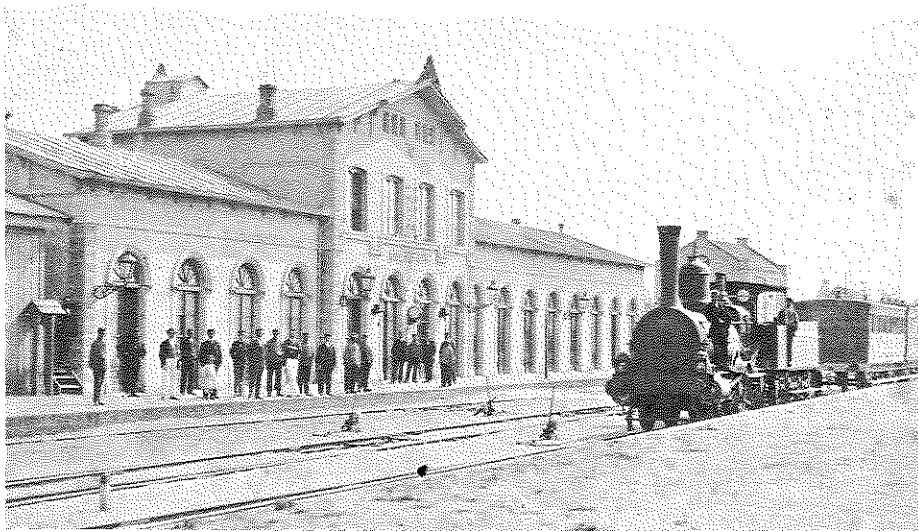
Catharina. Johan overleed op 11 juni 1557, na een regering van meer dan vijftig jaar. Vóór die datum, of in ieder geval niet lang erna, moet dus de genealogie zijn opgesteld. Maar ook deze limiet is naar voren te schuiven, en weer zijn Karels neven en nichten van belang. Ferdinand heeft twee zonen en zes dochters, heet het. In werkelijkheid kreeg de Rooms-koning heel wat meer monden te voeden. Na Eleonora werden nog zeven kinderen geboren, twee zonen en vijf dochters, als eerste Margaretha op 16 februari 1536. Ook de vierde zoon van Johan van Portugal en Catharina, de jong gestorven Dionysus, geboren op 26 april 1535, wordt niet meer vermeld. Maar dit heeft minder betekenis: de genealogie verzwijgt het aantal Portugese neven en nichten van Karel, en laat bovendien de namen weg van twee van hen die vóór 2 november 1534, de *terminus a quo*, geboren zijn. Niettemin mogen we besluiten dat de genealogie niet lang na die datum kan zijn ontstaan. De plaats van ontstaan zal vermoedelijk in de Zuidelijke Nederlanden moeten worden gezocht.

Tenslotte de staat van het museumstuk. Die is over het algemeen goed. Wel zijn hier en daar sporen van slijtage, bijvoorbeeld op de wapens van Stiermarken, Valois-Bourgondië en Valencia, en op de portretmedaillons van Filips de Schone en Johanna van Spanje. Het portret van Karel en Isabella heeft enige vochtschade. Het zilver op de wapens is geoxydeerd, en waarschijnlijk is, als gezegd, het bleke blauw van de leeuw van León verschrompeld. De andere kleuren zijn daarentegen opvallend fris gebleven.

R.M.K.

Literatuur

W. Croockewit W.Azn, 'Bijlage V', *Verslag van de werkzaamheden der oudheidkundige vereniging Fléhte over het jaar 1899*, pp. 55-57 (vgl. ook p. 23); W. K. von Isenburg, *Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten*, Bnd. I (Marburg 1965), Tafel 11; Bnd. II (Marburg 1965), Tafel 54; diverse heraldische werken w.o. O. Neubecker und W. Rentzmann, *Wappenbilder Lexikon*, (München 1974); O. Neubecker en J. P. Brooke-Little, *Heraldiek, Bronnen, symbolen en betekenissen*, (Amsterdam/Brussel 1977).

Behalve het werkje *Verdwenen plekjes van Amersfoort*, waarop in dit blad reeds de aandacht werd gevestigd (jrg. 9, no. 3, blz. 17), heeft W. M. E. ter Horst-van de Rotte een soortgelijk werkje over Leusden gepubliceerd, echter zonder tekst (alleen met korte onderschriften). Dit boekje heet *Leusden in pentekeningen, deel I* (Barneveld 1977) en is samengesteld door J. M. Schouten. De 20 reproducties van tekeningen, die overwegend werden vervaardigd naar oude foto's en prentbriefkaarten uit ca. 1900 en latere jaren, vormen een aanwinst voor onze topografische kennis van een deel van onze gouw.

Wybe Zeyl, *Hoogland, een milieu-geografische skriptie* (Universiteit van Amsterdam 1977), is een getypt handschrift, waarvan de auteur enige fotocopies heeft geschonken aan gemeentelijke instanties, waaronder het Gemeentearchief van Amersfoort. Deze verhandeling bevat zeer interessante beschouwingen over een gebied, dat tegenwoordig om verschillende redenen in het middelpunt der belangstelling staat. De vragen, die de schr. tracht te beantwoorden, betreffen het ontstaan van het fysieke milieu, de tegenwoordige samenstelling ervan en de mogelijke toekomstige toestand. Met betrekking tot de wording van het fysieke milieu worden achtereenvolgens de natuurlijke (geologische wording, oorspronkelijke vegetatie enz.) en de 'artefactiële' factoren (bewoning, ontginning enz.) vanaf de oudste bekende tijden nagegaan. Na een uitvoerige beschrijving van de huidige toestand volgt een blik op de mogelijke toekomstige ontwikkelingen. Kaarten en kleurenfoto's illustreren de uiteenzettingen. Onmisbaar voor hen, die zich met de geschiedenis, de huidige toestand en de toekomstige bestemming van Hoogland bezighouden.

Onder de publikaties ter gelegenheid van het 400-jarig jubileum van het Elisabeth Ziekenhuis moet worden vermeld een speciale uitgave van het personeelsblad 'De Ringbaan', onder de titel *St. Elisabeths Gast- of Ziekenhuis 400 jaar (1577-1977)*. Het aantrekkelijk uitgevoerde nummer bevat, na een korte historische inleiding door mr. B. J. M. Gudde, voorzitter van het bestuur, talrijke bijdragen over de lotgevallen van het ziekenhuis gedurende onze eeuw. Ook aan

vele personen, betrokken bij de geschiedenis van het ziekenhuis, zoals artsen, regenten, architecten enz., wordt aandacht besteed, o.a. aan rector A. Perdon, die zich verdienstelijk heeft gemaakt voor het beheer van het oud-archief. Dit alles met talrijke foto's verlicht.

Het *Jaarverslag over 1976 van de 'Stichting De Utrechtse Molens'* vertelt in de 'Molenrevue over 1975-1976' (blz. 23-24) een en ander over de lotgevallen van de molens 'Rijn en Lek' te Wijk bij Duurstede, die te Elst (foto op blz. 14), de 'Binnenmolen' te Rhenen en 'De Nieuwe Molen' te Veenendaal (foto op blz. 5).

Heemschut, jrg. 54 (1977), no. 9, blz. 164, maakt gewag van het voornemen van B. en W. van Driebergen, de Nederlands-hervormde pastorie aan de Hoofdstraat, daterend uit 1834, af te breken.

Hoewel dit periodiek slechts zelden historische gegevens bevat, is het misschien toch nuttig, de leden der vereniging Flehite en de lezers van dit blad, die ook in de natuur van de gouw Flehite belangstellen, opmerkzaam te maken op *Te Velde, een archief voor veldbiologische gegevens uit de Gelderse Vallei en het Eemland*, uitgave van de Veldbiologische Werkgroep Gelderse Vallei en Eemland, onder redactie van Vincent van Laar, Hans Sanders en Willem van Deventer. Het gestencilde blad geeft natuurlijk hoofdzakelijk uitvoerige beschrijvingen van bodemgesteldheid, flora en fauna van onze streek, maar daarbij speelt uiteraard ook het verleden een grote rol. Bovendien heeft de cultuur het landschap ingrijpend beïnvloed. Als voorbeelden noem ik hier slechts twee artikelen uit no. 12 (sept. 1977): Wim C. Knol, *De boorden van de Heiligenbergerbeek, de Hertekop en Lockhorst bij Leusden*, alsmede: Jan Terra, *Broedvogels, doortrekkers en wintergasten in het Randenbroekerbos (gem. Amersfoort)*. Vaak zijn de bijdragen voorzien van een literatuuropgave (ook historische literatuur). Een aantal nummers zijn aanwezig in de bibliotheek van het Amersfoortse Gemeentearchief.

W. J. van Hoorn schrijft in 'De Hooglander' van 16 november 1977 over *Historische monumenten*. Hij wijst in deze bijdrage op het belang van archeologisch onderzoek in Hoogland.

De heer H. J. Poots heeft de afgelopen maanden in het weekblad 'De Stad Amersfoort' weer een aantal interessante artikelen geplaatst over verschillende onderwerpen uit de geschiedenis van onze streek. In de nummers van 22 juli, 5 augustus en 12 augustus verscheen een drietal artikelen onder de titel *De Vallei worstelde eeuwenlang met problemen*. Besproken worden overstromingen in het verleden, de waterstaat, de Slaperdijk bij Renswoude, het Valleikanaal, de drooglegging van de Zuiderzee en de gevolgen daarvan voor deze streken.

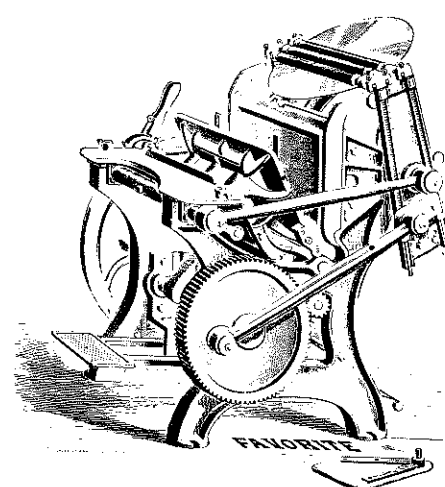
'Uw Koninkrijk Kome', oudste zondagsschool Amersfoort bestaat 75 jaar, in het nummer van 11 november 1977, handelt over de Nederlands-hervormde zondagsschool in het Leusderkwartier, waarover slechts weinig gegevens voorhanden zijn. De auteur verzoekt dan ook aan de lezers om documentaire en mondelinge gegevens. *Luycx, 100 jaar jong* (21 oktober 1977) bevat vele interessante bijzonderheden uit de geschiedenis van deze oud-Amersfoortse mode- en textielzaak.

Aan nog weer een ander jubileum herinnert *Amersfoorts stationsgebouw bestaat 75 jaar* (21, 28 oktober, 11 november 1977), bevattende een vrij gedetailleerde behandeling van de voorgeschiedenis van het huidige stationsgebouw aan het Stationsplein. Hierbij wordt ook uitvoerig aandacht besteed aan de beide vroegere stations: die aan het Smallepad (foto bovenaan deze pagina), nog bestaande maar met andere bestemming, en het verdwenen stationnetje voor de lijn naar Kesteren, alsmede aan de vele strubbelingen tussen de spoorwegmaatschappijen. Op het einde van de derde aflevering worden nog in het kort enige gebeurtenissen en ontwikkelingen na 1902 ter sprake gebracht.

J.H.

zo'n drukpers vindt u nog bij ons,

als museumstuk...

Wij zijn erg blij met dat oude drukpersje. 't Doet ons terugdenken aan die tijden, van vakmanschap. Dat vakmanschap hebben we nog, want ook vandaag-de-dag besteden we alle aandacht aan het werk, dat onze opdrachtgevers ons toevertrouwen. De persen zien er nu anders uit... Ons kwaliteitsgevoel is gebleven.

bv drukkerij g. j. van amerongen
nederlandse screendrukindustrie bv

amsterdamseweg 59 amersfoort
tel. 033-1 63 49

Wie een
medicijnkastje heeft,
zet er Norit in

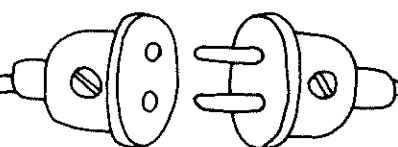
Norit is een vertrouwd middel bij maag- en darmstoornissen. Bovendien kan Norit levensreddend zijn bij vergiftigingsgevallen. Het hoort in elk medicijnkastje thuis. Norit b e h o u d t zijn heilzame kracht. Vraag Norit aan Uw apotheker of drogist.

NORIT

Voor al Uw elektrische
installaties
Electro-technisch Bureau

Van Geet BV

Koestraat 14 Amersfoort
Telefoon 033-18630

Uitnodiging

Weet U eigenlijk wel wat U voor Uw
geld kunt verlangen? Een echte SieMatic inbouw-
keuken! Een keuken, die tot voorbeeld werd.
Een bestseller. Maak kennis met de SieMatic.
Persoonlijk! Bezoekt onze
keuken showroom.

SieMatic

BV Bouwmaterialenhandel
v.d. Donk & Romeijn
Havenweg 5 Amersfoort
Telefoon 033-16946)

de algemene boekhandel

leusderweg 184-186

amersfoort

AMERSFOORTSE KREDIETBANK

voor:

- uw persoonlijke lening
- uw doorlopend krediet.

Geen winstoogmerk . . .
vandaar, dat de tarieven per 1 juni 1977
in uw voordeel zijn gewijzigd.
Vraag vrijblijvend inlichtingen!

Hoofdkantoor:
Eemstraat-Oost 58, Amersfoort.
Tel. 033-16527, 36576 en 17400.

Geopend:
Maandag t/m donderdag van 8.00-16.30 uur.
Vrijdag tot 20.00 uur.

LET OP DE KOSTEN!

Bronswerk Amersfoort

Henk Ossendrijver, een vakman. Voorkomt ergernis.

*Soms betalen opdrachtgevers het-loon-van-een-vakman
voor het-werk-van-een-knoeier.*

*Zelden merk je dat meteen, maar na jaren wordt er dan
nog een rekening gepresenteerd. Onacceptabele slijtage
is zo'n kwaad.*

*Een stuk eerlijk 'ouderwets' vakmanschap tijdens de
bouw kan er voor zorgen, dat wat vandaag 'strak' wordt
opgeleverd er ook morgen 'nog goed bijstaat'.*

*Als Henk Ossendrijver zijn er meer bij Heilijgers,
vakmensen met hart voor hun werk. En hun inzet vindt u
terug in de gerealiseerde projecten. Als u wilt
bouwen ze ook voor u. Vakwerk.*

Bouw- en Aannemingsmaatschappij Heilijgers bv
Nijverheidsweg Noord 60
Amersfoort Telefoon (033) 18048

Heilijgers/Amersfoort

